

KAZINCZY FERENC MŰVEINEK KIADÁSA ELÉ

1. A KAZINCZY-KUTATÁSOK ÁLLÁSA

Amikor Váczy János befejezte a levelezés sajtó alá rendezését, megkezdte az anyaggyűjtést egy teljes életmű kiadásához, amely az Akadémia felhatalmazásával és támogatásával valósult volna meg, de a művek számbavételénél tovább nem jutott (Akadémiai Értesítő, 1913). Ez nyilvánvalóan az életmű és a hagyaték rendkívüli terjedelméből és műfaji összetettségéből is fakadhatott. Kazinczy Ferenc munkái, kéziratának sokszori átdolgozásai, hatalmas levelezése, életrajzi feljegyzései, hivatali és gazdasági iratai szinte beláthatatlan mennyiségű kéziratot és nyomtatott anyagot jelentenek. Ráadásul földrajzilag is szétszórva, hazai és külföldi gyűjteményekben, könyvtárakban és levéltárakban találhatóak. A Kazinczy Ferenc-életmű kutatásának jelenlegi állása röviden úgy jellemezhető, hogy igen komoly eredmények születtek egyes „mélyfúrások” területén, de az *egész életműnek átfogó és programszerű feltárására* az elmúlt mintegy száz esztendő során valójában nem történt kísérlet.

A teljességre törekvő feldolgozás tulajdonképpen megvalósíthatatlan célnak tűnik, de megindítása nagyon is időszerű feladat. Indoklása aligha lehet kétséges, hiszen Kazinczy az 1780-as évek elejétől 1831-es haláláig, vagyis mintegy ötven esztendőn keresztül aktív résztvevője volt a magyar szellemi életnek, ebből 25-30 éven át meghatározó szerepet játszott a folyamatok alakításában. Ez idő alatt létrejött hagyatéka mérhetetlen gazdagságú, sok tekintetben máig kiaknázatlan forrást jelent a korszak művelődés- és irodalomtörténetének vizsgálatához. Ugyanakkor az életmű nemcsak forrásként kiemelt fontosságú, ezt az újabb kutatási eredmények bizonyítják. Ahhoz azonban, hogy ez a belátás a maga teljességében körvonalazódhasson, elengedhetetlen a hagyaték egészének korszerű textológiai feltárása.

Nem célunk most a Kazinczy-szakirodalom teljességre törekvő feldolgozása, lényegében csak az utóbbi időszak főbb kutatásait kell vázolnunk a magunk törekvéseinek elhelyezhetősége szempontjából. Mindazonáltal nem lehet megtenni azt sem, hogy ne emeljük ki egy évszázad távlatából is Váczy János munkásságát, akinek monográfiája és számtalan Kazinczy-tanulmánya ugyanúgy megkerülhetetlen ma is, mint legnagyobb teljesítménye, a Kazinczy-levelezés 21 vaskos kötetének kiadása, melyet utóbb még két pótkötettel egészítettek ki az utódok. Az újabb Kazinczy-értelmezések sorában kitüntetett hely illeti meg Szauder József tanulmányait és a hatkötetes irodalomtörténeti kézikönyvben olvasható életmű-összefoglalását; Fried István számos tanulmányát, amelyeket utóbb kötetekbe is összegyűjtött (*Az érzékeny neoklasszicista*, 1996, „*Aki napjait a szépnek szentel*”, 2009); Csetri Lajos kriti-

katörténeti (*Egység vagy különbözőség?*, 1990), Mezei Márta levelezést feldolgozó (*Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben*, 1994) és Gergye László poétikai szempontú (*Múzsák és Gráciák között*, 1998), valamint Bíró Ferencnek Kazinczy és a nyelvkérdés viszonyáról szóló, megjelenés előtt álló monográfiáját.

A textológiai-filológiai-bibliográfiai eredményeket részletesebben szemügyre véve fontos eredmények és hatalmas hiányok válnak láthatóvá. A Kazinczy-kiadások sorában természetesen alapvető a már említett, mára 23 kötetesre duzzadt levelezés (1890–1911, 1927, 1960), a maga mintegy 6000 levélszövegével és a hozzájuk illesztett jegyzetekkel. A régi szövegkiadások közül megemlíthető Abafi Lajos ötkötetes életmű-válogatása (1879), az újabbak közül pedig Szauder József (1960) és Szauder Mária (1979) két kétkötetes gyűjteménye. Több önálló kiadást csak az emlékiratok, a *Pályám emlékezete*, a *Fogságom naplója* és az *Erdélyi levelek* értek meg. Kiemelendő Szilágyi Ferencnek *Az én életem* (1987) címmel az önéletrajzi feljegyzéseket összegyűjtő kiadása. A legújabb és eddig az egyetlen kritikai igénytelenséggel készült szövegkiadás Gergye Lászlótól származik, s *Kazinczy Ferenc összes költeményeit* tartalmazza (1998).

A kéziratos hagyaték feltárásában ugyancsak Gergye Lászlót kell elsőként említsük, aki a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában őrzött hagyaték katalógusát készítette el (1993). A hatalmas feltáró munka azonban eleve kizárta köréből a levelezés anyagának áttekintését. Ugyancsak jól használhatóak a Ráday Gyűjtemény, valamint a debreceni és a sárospataki református kollégiumok könyvtárainak kéziratos-katalógusai is, amelyek jelentős Kazinczy-anyagokat tartalmaznak. Megjelent Busa Margit gyűjtése a budapesti levéltárak kéziratairól (2001). Több más gyűjtemény feltárásában szintén történtek munkálatok, pl. a sátoraljaújhelyi levéltárban Hógye István részéről. A kéziratos források anyagának teljes áttekintésétől azonban még távol állunk.

A bibliográfiai kutatások igen eredményesek voltak, nem kis mértékben Busa Margit tevékenységének köszönhetően. A Magyar Irodalomtörténet Bibliográfiájának Kazinczyt illető része mellett ugyanis több folytatásban megjelent Kazinczy személyi bibliográfiája. Először az 1980-ig terjedő anyag, majd a II. kötetben az 1980–1990 közötti időszaké. A pótlások a Kazinczy Társaság *Széphalom* című évkönyvében láttak rendszeresen napvilágot, és 2000-ig terjedően rendelkezésre állnak. Az igen széles merítésű gyűjtőmunka a kiadások és a szakirodalom mellett a kultusz emlékeit és az említéseket is regisztrálja.

2. A JELEN KIADÁS MEGALAPOZÁSA

A Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetében működő akadémiai kutatóhely (Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport) által felvállalt kutatási és szövegkiadói program hosszú távon a Kazinczy-életmű tervszerű és teljességre törekvő feltárását tekinti céljának, noha tisztában vagyunk ennek befejezhetetlenségével. E program legelső változatát éppen tíz éve, 1999-ben vitatta meg a korszakkal foglalkozó kutatók szakmai tanácskozása az MTA Iro-

dalomtudományi Intézetében. Ezt követően OTKA-támogatással megindultak a kiadás alapozó munkálatai, amelyekbe egyre több kutató kapcsolódott be. 2007-től az akadémiai kutatóhely konzorciumi formában működve összefogja a DE, az ELTE és az SZTE társintézeteit, tanszékeit, valamint a programban részt vevő, más intézményekben dolgozó kollégákat.

A jelen kötet megjelenéséig vezető tíz esztendő során el kellett végezni a szükséges alapozó munkálatokat, miközben azonban már a sajtó alá rendezés is megindult. A Kazinczy-bibliográfia 2000-ig terjedően rendelkezésünkre állt Busa Margit gyűjtőmunkája eredményeképpen. Ezzel kapcsolatban új követelményként merült fel egy adatbázis-rendszerű elektronikus verzió kialakítása, beleértve a hosszú idő alatt készült, sok részletben publikált anyag egybefésülését és revízióját, a forrásokig visszaellenőrizve az adatokat, kiostálva a tudományos igényű bibliográfiába szorosan nem tartozó tételeket.

Ugyancsak megkerülhetetlen feladat egy kritikai kiadásnál a kézirat-katalógus összeállítása. Ennek tekintélyes részét Gergye László már elkészítette, mikor kiadta az akadémiai könyvtár Kazinczy-hagyatékának katalógusát, a levelezés kivételével. A munka épp ennek a feltárásával folytatódott, s ezt befejezve most más, jelentős gyűjtemények (OSZK, Ráday Gyűjtemény, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Debrecen, Pannonhalma, Kassa) és a szétszórta található anyagok feldolgozása kerül sorra. Ehhez segítséget nyújt a Busa Margit által készített és megjelentetett katalógus (*Kazinczy Ferenc prózai kézíratainak bibliográfiája*), a revízió azonban, akárcsak az előbbi esetben, itt sem kerülhető el. A kéziratok feltárásával párhuzamosan folyik a digitális archiválás munkája. Jelenleg már készen van az akadémiai hagyaték, ami mintegy hatvanezer felvételt jelent.

A teljességre törekvő feltárás és feldolgozás nem képzelhető el pusztán egy hagyományos kritikai kiadás koncepciója szerint, ezt sem az anyag jellege, sem mennyisége nem teszi lehetővé. A jelen program az elektronikus és a papíralapú kiadás kettősségét, egymásra épülő, párhuzamos fejlesztését tűzi ki célul. Elektronikusan sokkal inkább megcélozható valamiféle teljesség mind a szöveg- és dokumentumanyag, mind az egyes művek változatainak közlésében, mint a könyvformában, továbbá az elektronikus felület az igazán adekvát a bonyolult összefüggések láttatásához a szövegváltozatok és a magyarázatok terén egyaránt. Mindennek a tanulságait azonban már a papíralapú kiadásban is érvényesítjük.

Ugyanis a kiadásra tervezett kötetek esetében sem lehetséges a hagyományos kiadási elvek szoros követése, szükségszerű, hogy a *hagyományos kritikai szöveggondozás* mellett szerepet kapjon a *genetikus közelítésmód*. A szerteágazó és különleges kihívásokat jelentő Kazinczy-életmű feltárása leginkább ezek kombinációjával, egymásra építésével tűnik megvalósíthatónak. A tervezett könyvsorozatban így két alapvető kiadástípus jutna szerephez: a forrásközlés és a genetikus elvű feldolgozás.

3. A KÖNYV FORMÁJÚ KIADÁS KONCEPCIÓJA

A magyar irodalmi és szellemi életben mintegy ötven esztendőn át meghatározó szerepet játszó Kazinczy életművének jobb megértéséhez talán leginkább hatástörténeti megközelítés segítségével juthatunk el. Kiadásunkban tehát kiemeljük azon műcsoportokat, amelyek megjelenésük által korukban hatottak, hathattak: önállóan megjelent különféle fordításait, a *Szép Literatura* kilenc kötetét és a periodikákban közölt tanulmányokat, cikkeket, valamint az előszavakat. Ezeket mintegy forráskiadásként adjuk közre, vagyis a feldolgozás középpontjában mindig az adott nyomtatott kiadás áll (s nem a mű az összes szövegváltozatával). Ha két önálló editio van, akkor azokat önállóan (de persze az egymásra való részletes utalással) közöljük, a kéziratok változatok jellemzését ugyancsak összefoglalóan végezzük el.

Azon művek esetében viszont, amelyek alakulástörténetének nincsen ilyen hatás-történetileg kitüntetett jelentőségű pillanata, a műközpontú kritikai kiadás elvei érvényesülnek, a genetikus kritika szellemében: itt elsősorban az önéletírásokról és a költeményekről van szó. De tágan értelmezve ide tartoznak a kéziratban maradt szövegek is. A genetikus szemlélet alkalmazása azt jelenti, hogy a kiadás a szövegalkulás bemutatására törekszik, a változatok egyenrangúságának elve alapján, s nem egy változat kiemelésére vagy egy sohasem létezett szövegállapot konstruálására.

Mindez persze feltételezi a hagyományos könyv formájú kiadásnak az elektronikus változattal való szoros összehangolását, ami két vonatkozásban valósul meg. Egyrészt már a könyvben megkíséreljük az elektronikus platform linkrendszerének adaptált alkalmazását, megkönnyítve így a genetikus szemlélet szerint feldolgozott változatok együttes olvasását. Másrészt ez a lehetőség egyfajta feladatmegosztást tesz lehetővé, hiszen elektronikusan az összes változat teljes terjedelmében hozzáférhető lesz, így a könyv formájú kiadást nem terheli a változatok aprólékos közlése és leírása. Ez által tehermentesítődnek a szövegkritikai jegyzetek, hiszen azok a forrásszöveg leírására koncentrálhatnak. A forráskiadások meg is maradnak ennél a feladatnál, és elsősorban csak az emendációkat jelzik. Az elektronikus kritikai kiadásban ezen túl a javításokat is feltüntetjük. A betűhív szövegközlés elve egységes lesz, csak a legszükségesebbnek ítélt emendálásokat hajtjuk végre a szövegeken, s a ma már nem használatos tipográfiai jeleket írjuk át.

A jegyzetelést tekintve ugyancsak kétféle módszert alkalmazunk a kritikai és forráskiadásban: az első inkább az editio maiorhoz, a másik inkább az editio minorhoz közelít. Közös mindkettőben, hogy a magyarázatok elsősorban nyelvek, mitológiaiak, valamint szükségesnek látszik az idegen nyelvű szövegrészek magyar fordításban való megadása. Eltérő a tárgyi magyarázatok mélysége: a különféle, elsősorban szép-irodalmi fordítások esetében nem tűnik indokoltnak a túlzott részletesség, míg például az önéletrajzi írások és a levelezés esetében éppen a személyek, események, utalások minél alaposabb megvilágítása lehet a cél.

4. A KÖNYV FORMÁJÚ KIADÁS SZERKEZETE

A könyv formában megjelenő kritikai kiadás az Akadémia által a 19. század végén, a Levelezéssel megindított életműkiadással vállal folytonosságot, vagyis az *Eredeti művek*, *Fordítások*, *Levelezés* hármasságára épül. Ez a döntés egyszerre tisztelgés és hagyománykövetés, valamint annak belátása, hogy az akkori hármasság elrendezése ma is optimálisnak látszik. Még akkor is, ha a versek esetében ez az elrendezés nem valószínűsíthető meg következetesen. A részleteket illetően persze már jelentősen eltérünk az akkori felfogástól, mechanikusan sem időrendi, sem műfaji, sem pedig tematikus beosztást nem követünk az anyag elrendezésében. Az *Eredeti művek* esetében az alcsoportokat inkább műfaji alapon, a *Fordítások*nál pedig a nyilvánosságban való megjelenés formája szerint képeztük. A *Levelezést* meghagytuk külön fő csoportnak, és a nyomtatott kiadásban ehhez kapcsolódóan csak pótkötetek kiadását terveztük. A teljes levelezés kéziratok anyagának újra történő feldolgozása elektronikusan valósul majd meg. Az alcsoportokon belül, az egyes kötetek megnevezéseként részben meghagytuk az eredeti, Kazinczy által adott címeket, ha ez lehetséges volt, amennyiben nem, akkor az adott műcsoport szabatos és konzervens meghatározását igyekeztünk címként használni.

ELSŐ OSZTÁLY EREDETI MŰVEK

ÖNÉLETÍRÁSOK Pályám emlékezete Fogságom naplója Utazások

ÉRTEKEZÉSEK Tanulmányok, cikkek Előszavak, beszédek, pályairatok

KÖLTEMÉNYEK Versek és versfordítások

Kazinczy önéletírásai három kötetben jelennek meg, genetikai kritikai kiadásban. Ennek értelmében az egyes kötetek tartalmazzák az adott címhez tartozó legfőbb változatokat és a vonatkozó kéziratok feljegyzéseket. Feldolgozásuk módja hasonló szempontok szerint, az editio maior szellemében történik. Az értekezések tervezett két kötete közül az első a periodikákban megjelent különféle közleményeket adja időrend szerint, forráskiadásban, hiszen ezek hatástörténeti jelentősége áll előtérben. A magyarázatok azonban az editio maior jegyében készülnek, hiszen rendkívül szerteágazó, nagy ismeretanyagot mozgó szövegcsoporthoz van szó. Az értekezések másik kötete Kazinczy más szerzők különféle kiadásaihoz írott előszavait, elmondott és sokszor meg is jelentetett beszédeit tartalmazza, valamint a Tübingai pá-

lyamű magyar és német változatát. Kazinczy művei közül, mint korábban említettük, csak versei jelentek meg modern kritikai kiadásban, Gergye László sajtó alá rendezésében, 1998-ban. A Gergye-féle kiadás azonban csak az eredeti költeményeket adja, a versfordításokat nem tartalmazza, s már ez mindenképpen indokoltá teszi a feladat ismételt elvégzését. További probléma, amelyre a sajtó alá rendező maga is hivatkozik, hogy az anyagfeltárás korlátozott volta miatt szükségképpen hiányosak a jegyzetei, mint összefoglalóan írja: kiadása „pillanatnyilag még nem teljesítheti a kritikai kiadásokkal kapcsolatos abszolút elvárásokat, de remélhetőleg nagy lépést tesz felé”. Mindezek alapján tehát szükséges e szövegtörzset újradolgozása is a jelen kiadási terv teljességre törekvő feltárása során. A feldolgozásnak genetikus elvet érdemes követni, együtt közölvén az eredeti verseket és a versfordításokat.

MÁSODIK OSZTÁLY FORDÍTÁSOK

GYŰJTEMÉNYES KÖTETEK

Szép Literatúra
Külföldi Játsszósín

ÖNÁLLÓ KÖTETEK

Fordítások Bessenyeitől Pyrkerig
Fordítások Hollmanntól Hübnerig

ÖNÁLLÓ ÍRÁSOK

Kisebb prózafordítások

Kazinczy egyetlen gyűjteményes fordításkötetet adott ki: az 1814–1815 során megjelentetett kilenckötetes Szép Literatúrát, ami jelentős hatást gyakorolt a kor szak irodalmára. E gyűjteményt eredeti formájában, forráskiadásként jelentetjük meg. Kazinczy egyébként többször próbálkozott különféle fordításgyűjtemények összeállításával, ezek közül a Külföldi Játsszó-Szín az, amely jelentős mértékben elkülönül a Szép Literatúra anyagától. Ezen a címen drámafordításait tervezte kiadni, s utóbb Bajza József is ezt adta e műcsoport darabjainak sajtó alá rendezésekor összefoglaló címként. A Lessing-, Metastasio-, Molière-fordításokat tartalmazó gyűjteményes kötet címéül mi is ezt választottuk. Kazinczy élete során számos fordítást adott ki önálló kötetben (ezek egy részét átdolgozva utóbb a Szép Literatúrába is beszerkesztette), s számos fordítása maradt kéziratban, nyomtatásra előkészítve (akár több változatban). A kiadott kötetekben Bessenyei-, Gessner-, Kayser-, Shakespeare-, Herder-, Lemierre-, Wieland-, Goethe-, Weber-, Marmontel-, La Rochefoucauld-, Pyrker-művek fordításai jelentek meg. Kéziratban maradtak Hollmann, Klopstock, Sallustius, Cicero, Majláth, Hübner műveinek nyomtatásra előkészített fordításai. E két kötet mellett egy továbbiban összegyűjtjük a periodikákban megjelent vagy kéziratban maradt kisebb prózafordításokat (Geográfia, Boufflers, Bourbon cardinális, Herder, Montesquieu, Moritz, illetve Werther, Wieland, Tasso, Tacitus, Vergilius, Zollner). Mindegyik esetben forráskiadás készül, az editio minor szellemében,

hiszen jobbára ma már nehezen hozzáférhető kiadványok, sokszor ismeretlen szövegek kutathatóvá tétele a cél.

HARMADIK OSZTÁLY LEVELEZÉS

PÓTKÖTETEK

24. kötet

25. kötet

A korszakra irányuló legkülönfélébb szempontú és indíttatású kutatások megkezdhetetlen és kimeríthetetlen forrását képezi ez a hatalmas mennyiségű anyag, amely nemcsak forrásként értékes, amint azt Mezei Márta levelezést feldolgozó monográfiája is bizonyította. Első pillantásra úgy tűnik, igazán hozzáférhető és jól ismert korpuszról van szó. Ha azonban kicsit közelebb lépünk hozzá, számos hiányosság, kérdőjel tűnik szemünkbe. A levelezés csodálatot érdemlő Váczy-féle kiadása nem a mai kritikai elvek szerint készült, a magyarázatok esetlegesek, a szövegek nemegyszer pontatlanok. Az újabb kutatások számos pontosítást, kiegészítést tártak fel, módosították a datálást és a levélírókra vonatkozó adatokat. Több százra tehető azon levelek száma is, amelyek a második pótkötet 1960-as megjelenése óta kerültek elő, így nemcsak hogy egységes rendben, egyesített mutatókkal nem olvasható és kutatható a levelezés, de a már feltárt anyag sem áll a kutatás rendelkezésére. A levelezés modern elektronikus kiadása egységes rendszerbe tudja integrálni a teljes szöveganyagot, végrehajtva közben a hibás adatok javítását, a hiányzó részeket pótlását, a szövegközlések esetében a textológiai-filológiai korrektség mai normáinak érvényesítését. Ezek az önmagukban is alapvető fontosságú célkitűzéseken túl a koncepció lényegi célkitűzése az, hogy a levelezést, az önéletírásokat és a hatalmas mennyiségű életrajzi, kortörténeti jegyzetanyagot egységes, könnyen használható és kereshető elektronikus rendszerbe integráljuk. E mellett természetesen mindenképpen szükségesnek látszik az eddig kötetben meg nem jelent, s részben még teljességében kiadatlan levelezésanyag papírkiadású megjelentetése is. A 24. kötet (3. pótkötet: hivatali levelezés, 1786–1791) és 25. kötet (4. pótkötet: magánlevelezés, 1785–1831) kiadási munkálatai már meg is indultak. Hagyományos formában tehát csak ez a két kötet jelenik meg; a teljes és újra feldolgozott levelezés csak elektronikusan lesz hozzáférhető.

A Kazinczy-szövegkiadási program megszerveződött, elindult, a társműhelyek bekapcsolódtak a munkába, a sorozat első darabja most, Kazinczy születésének 250. évfordulójának évében, 2009-ben lát napvilágot, s további négy kötet is megjelenés előtt áll. A könyv formájú kiadás jelenleg belátható terjedelme, mint a fentiekből kiderül, 13 kötet, és párhuzamosan készül az elektronikus kiadás is. Lehet, hogy a kéziratos hagyaték feltárása során még összeállnak további kötetek, de a hatalmas mennyiségű feljegyzés és iratanyag megfelelő helye valószínűleg az elektronikus felület lesz. A kutatás és a kiadás munkálatainak végét ma még senki sem látja, de minden út, még a leghosszabb is, egyetlen lépéssel kezdődik.

A sorozat szerkesztői